

מסכת תענית¹
פרק רביעי: בשלשה פרקים
מתוך "גמרא נוקה"
על שם הורי נפתלי וחנה הולנדר הכ"מ

¹ I heard that Rashi in Masechet Ta'anit is not really Rashi. I was wondering what the story is:

- (a) How do we know it's not Rashi?
- (b) Why didn't Rashi write a commentary?
- (c) If it's not Rashi, who is it?

Avraham Adam Sabzevari, Kew Gardens, NY, USA

The Kollel replies:

(a) The Sefer "Rashi Ta'anis" (Moshe Chai Publishing, 5764, annotated by Rabbi Yosef Chaim Dayan) brings in his introduction the Maharatz Chiyus' essay "Imrei Binah", chapter 5, who mentions several categories of proofs and many examples of each to show that the Perush printed in our Gemara is not from Rashi. Among his proofs are:

1. Contradictions between this Perush and Rashi's Perush throughout Shas.
2. Tosfos on our Masechta does not quote this Perush, so it would seem that they did not have it.
3. Other commentaries, such as Ritva and Ran, do not bring Rashi's opinion in their commentaries, again implying that they did not have his Perush available. (Neither does the Bartenura use the words of Rashi nearly as much as with other Masechtos.)
4. The quotes in Tosfos and other Rishonim that are attributed to Rashi are not consistent with the Perush here.
5. This Perush is not written in the same style as Rashi throughout Shas, specifically regarding the way he quotes Pesukim.
6. There are several examples of extraneous words appearing in this commentary, which is clearly not Rashi's style.
7. There is an abundance of differing versions of this Perush.

Although Rabbi Dayan refutes many of the proofs of Maharatz Chiyus, nevertheless it is clear that many Rishonim had a different commentary of Rashi than what is printed. (See, for example, Tosfos 4a DH Chigeres, and 12a DH Im, and 12b DH Nim; Ramban 15a; Or Zaru'a #403, 407, and 410). Many Acharonim agreed with Maharatz Chiyus that our commentary was not written by Rashi, for example Chida (in Shem ha'Gedolim, letter "Shin"), citing R. Yakov Emden, Yad David (Zintzheim) Ta'anis 13a, Mar'eh Kohen (R. Betzalel Cohen of Vilna), and R. Reuven Margoliyos (Nitzotzei Zohar to Mishpatim, 115a).

(b) We do not have Rashi's commentary on Nedarim and Nazir either, or on most of Bava Basra. Nobody seems to know why that is - were they lost, or did Rashi simply not have a chance to finish them? That does not seem to be the case here, though, since Rishonim do quote Rashi from Ta'anis.

We actually have another record of Rashi's commentary on Ta'anis. Three manuscripts of a commentary which has been attributed to Rashi (but differs from the printed "Rashi") exist. The commentary of Rashi printed with the Gemara in Spain 1482 seems to have been based on those manuscripts, as well as the Rashi printed in the Ein Yakov of Saloniki, 1520. Although there are minor differences between the manuscripts and the printed "Rashi" throughout the Maseches, the major difference between our Rashi and those Rashis is in the first Daf and a half of the Maseches. It seems that the commentary we have for these pages was written by a Talmid of Rabeinu Gershon (see below, (c)).

Even these manuscripts do not contain all of the citations from Rashi that the Rishonim bring, but they are more consistent with the Rishonim's citations than our "Rashi". One of the manuscripts begins with a note saying that it is not clear who wrote it, but the scribe heard that Rashi's student wrote the (or a) commentary. This is consistent with the conclusion of Maharatz Chiyus (see below, (c)).

The Rashi printed alongside the Rif is much briefer than our "Rashi", and his style seems more polished. According to R. Reuven Margoliyos (cited above at the end of (a)), this is what remains from the "true" commentary of Rashi on Ta'anis.

(c) Maharatz Chiyus concludes that some notes for Maseches Ta'anis were indeed written by Rashi himself. These were then used by a Talmid of his as the basis for his own Perush. This new Perush was not popularized at the time (thus it was not available to the other Rishonim) but after the Perush was printed alongside the Gemara, it was mistaken for Rashi's own commentary. He asserts that each mention of "I heard from my Rebbe" indicates a teaching that the author read in Rashi's Perush.

The author of Dikdukei Sofrim (Ta'anis 2b, see also Cheshek Shlomo 3a) points out that for the first Daf and a half of Ta'anis, the commentary printed as "Rashi" is suspiciously similar to the commentary of Rabeinu Gershon (which is printed in the common Shas). That section may have been written by a student of Rabeinu Gershon (as mentioned above (b)). This is not true of the remainder of the commentary.

(תענית כו, א)

משנה א:

בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהן ארבע פעמים ביום: בשחרית, במוסף (מפרש בגמרא), במנחה ובנעילה שניים (מפורש בברכות ירושלמי בפרק 'תפלת השחר' אימתי נעילה: יש אומרים נעילת שערי מקדש, ויש אומרים נעילת שערי שמים: שנועלים אותן לערב בגמר תפלה), בתעניות (ונוהגין היו להתפלל תפלת נעילה בכל תעניתם, כדרך שמתפללין ביום הכפורים) ובמעמדות וביום הכפורים.

משנה ב:

אלו הן מעמדות (המתעניין מתפללין בעריהם שיתקבל ברצון קרבן אחיהם כדלקמן): לפי שנאמר (במדבר כח, ב) **צו את בני ישראל** (שהתמיד בא מן השקלים של כל ישראל) **ואמרת אלהים את קרבני לחמי** [לאשרי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו] - **וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו** (ואי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין על גבי קרבנם, ומינו מעמדות להיות במקומם)? התקינו כנביאים הראשונים (שמואל ודוד; בגמרא מפרש) **עשרים וארבעה משמרות** (של כהנים היו, ושמואל ודוד תיקנום): על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים (שקבועין ועומדין בעיר ועומדין על קרבן אחיהם) של כהנים של לויים ושל ישראלים (ולבד אלו הדורים בירושלים היו מעמדות בכל עיר, שישראל נחלקו לעשרים וארבעה מעמדות כנגד ארבעה ועשרים משמרות, כדתניא בברייתא של ארבעים ותשע מדות, והיינו דתנן: היה מעמד בירושלים כהנים לויים וישראלים). הגיע זמן המשמר לעלות - כהנים ולויים (של משמר היו) עולים לירושלים (כהנים לעבודה ולויים לשיר, ומכל המעמדות היו קבועין בירושלים לעמוד על קרבן אחיהם), וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן (ומתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון, ומתענין ומוציאין ספר תורה ביום תעניתם) וקוראין במעשה בראשית (ובגמרא מפרש טעמא).

משנה ג:

ואנשי המעמד היו מתעניין ארבעה ימים בשבוע: מיום שני ועד יום חמישי; ולא היו מתעניין ערב שבת מפני כבוד השבת, ולא באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו.

ביום הראשון (של שבוע קורין) - בראשית - ויהי רקיע (פרשה ראשונה ופרשת יהי רקיע, לפי שאין בפרשת בראשית לבדה תשעה פסוקים כדי קריאת כהן לוי ישראל, וכן כולן); בשני: יהי רקיע - ויקוו המים; בשלישי: יקוו המים - ויהי מאורות; ברביעי: יהי מאורות - וישרצו המים; בחמישי: ישרצו המים - ותוצא הארץ; בששי: ותוצא הארץ - ויכלו השמים (לפי שבפרשת תוצא הארץ אין בה אלא שמונה פסוקים, לפיכך אומר 'ויכולו').

פרשה גדולה (שבפרשיות הללו) קורין אותה בשנים, והקטנה ביחיד (כגון: פרשה ראשונה של בראשית יש בה חמשה פסוקים - היו קורין אותה בשנים, כדאמרין בגמרא: יהי רקיע באחד; וביום השני: יהי רקיע - באחד; יקוו - בשנים; שיש בה חמשה פסוקים; ביום השלישי יקוו - באחד, שאין בה אלא חמשה פסוקים, ויהי מאורות - בשנים, שיש בה ששה פסוקים).

בשחרית במוסף ובמנחה (פרשה בנעילה ליכא) נכנסין וקורין על פיהן כקורין את שמע (כל אחד בפני עצמו; ובעי בגמרא: מאי קאמר: מעיקרא קתני פרשה קטנה כו', דמשמע דבספר תורה קורין, והדר תנא 'על פיהם?'); ערב שבת במנחה לא היו נכנסין מפני כבוד השבת.

משנה ד:

כל יום שיש בו הלל - אין מעמד בשחרית (אותן שהיו בירושלים לא היו מתפללין על קרבן אחיהם, לפי שאין להן פנאי לעשות מעמדם: שקורין את הלל, ומפני ההלל היו דוחין את המעמד); (יום שיש בו) קרבן מוסף (בירושלים) - אין בנעילה (אין מעמד בנעילה בירושלים, וכל שכן במנחה הסמוכה למוסף, לפי שהיו טרודין במוסף: שיש בו להקריב בהמות יותר מתמיד - שהוא אחד; אין לך מוסף בלא שתי בהמות, ולא היה להם פנאי כלל: שהכהנים של מעמד טרודים במוסף, וישראל שבהן היו טרודים לחטוב עצים ולשאוב מים, ודוחה אפילו מעמד דנעילה); קרבן עצים - אין במנחה (בגמרא מפרש: כגון אחד מתשעה זמנים, ואותו יום שהיה בו קרבן עצים אפילו לא היה בו מוסף - היה נדחה מעמד של מנחה מפני קרבן עצים, מפני שקרבן עצים קודם למנחה ודוחה מעמד הסמוך לו [ולא] של נעילה) - דברי רבי עקיבא.

אמר לו בן עזאי: כך היה רבי יהושע שונה: קרבן מוסף - אין במנחה (וטעמא מפרש בגמרא); קרבן עצים - אין בנעילה. חזר רבי עקיבא להיות שונה כבן עזאי.

משנה ה:

זמן עצי כהנים והעם (שמתנדבים עצים) תשעה (באלו התשעה זמנים היו הכהנים והעם מתנדבים להביא עצים, והיו מקריבין קרבן אותו היום, ואפילו היו עצים הרבה למערכה - היו אלו מתנדבין, ומקריבין באלו תשעה זמנים): באחד בניסן בני ארח בן יהודה (שכשעלו בני הגולה הם התנדבו תחילה באחד בניסן, וספק להם עצים עד עשרים בתמוז שהתנדבו בני דוד, ארח = שמואל, ומשבט יהודה היה); בעשרים בתמוז - בני דוד בן יהודה (ממשפחת דוד המלך: סנאה בן בנימין, ותוא בן יהודה, ובני גונבי עלי, ובני קוצעי קציעות משפחה אחת הן, ובגמרא מפרש אמאי מיקרו הכי); בחמשה באב - בני פרעוש בן יהודה; בשבעה בו - בני יונדב בן רכב; בעשרה בו - בני סנאה בן בנימין; בחמשה עשר בו - בני זתוא בן יהודה; ועמהם כהנים ולויים וכל מי שטעה בשבטו, ובני גונבי עלי, ובני קוצעי קציעות; בעשרים בו - בני פחת מואב בן יהודה; בעשרים באלול - בני עדין בן יהודה; באחד בטבת שבו - בני פרעוש שניה

(ובגמרא מפרש אמאי קבעו להן אלו הזמנים); באחד בטבת לא היה בו מעמד (שהיה ראש חודש [וחנוכה] לא היה בו מעמד), שהיה בו הלל וקרובן מוסף וקרובן עצים.

משנה ו:

חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב: בשבעה עשר בתמוז

(תענית כו, ב)

נשתברו הלוחות (בגמרא מפרש) ובטל התמיד (לפי שגזרה המלכות גזרה מלהקריב עוד) והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל (שהעמידו מנשה, כדמפורש בתרגום ירושלמי בפרשת השמים כסאי (ישעיהו ס)).

בתשעה באב נגזר על אבותינו (דור המדבר) שלא יכנסו לארץ ('אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ (דברים א, לה)), וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר (עיר גדולה, והיו ישראל דרין בה; במסכת גיטין פרק 'הניזקין' (מ, א): אשקא דריספק חרב ביתר) ונחרשה העיר. משכנס אב ממעטין בשמחה.

משנה ז:

שבת (שבוע) שחל תשעה באב להיות בתוכה - אסור מלספר ומלכבס; ובחמישי מותרין, מפני כבוד השבת (אם חל תשעה באב בערב שבת - מותרין לכבס בחמישי, וכשחל תשעה באב ברביעי בשבת - לא איצטריך למיתני דמותרין, כדאמרינן בגמרא: לא שנו אלא לפניו כו'). ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין (בשר ודגים, או בשר וביצים שעליו, או דג וביצה שעליו, כדאמר בפרק 'ערבי פסחים' (קיד, ב)), לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון בן גמליאל אומר: ישנה (בגמרא מפרש). רבי יהודה מחייב בכפיית המטה (על פניה, ולא יישן עליה), ולא הודו לו חכמים.

משנה ח:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין (שכולן שואלות זו מזו, אפילו עשירות, כדי) שלא לבייש את מי שאין לו.

כל הכלים טעונים טבילה (קודם שילבשו, לפי שאין כל אחת בקיאה בחברתה, שמא נדה היתה). ובנות ירושלים יוצאות וחולות (כמו לחול במחולות (שופטים כא)) בכרמים.

ומה היו אומרות?

בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך: אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה (משלי לא, ז) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל; ואומר (משלי לא, ז) תנו לה מפרי ידה ויהללוה בשערים מעשיה; וכן הוא אומר (שיר השירים ג, יא) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (במלך שהשלום שלו) בעטרה שעטרה לו אמו (כנסת ישראל) ביום חתונתו וביום שמחת לבו: ביום חתונתו - זה מתן תורה (יום הכפורים, שניתנו בו לוחות האחרונות) וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו.

גמרא:

בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם כו':

תעניות ומעמדות - מי איכא מוסף?

חסורי מיחסרא והכי קתני: 'בשלשה פרקים כהנים נושאים את כפיהן כל זמן שמתפללין (דהיינו שחרית ומנחה ונעילה), ויש מהן ארבעה פעמים ביום (יום הכפורים, שיש בו מוסף): שחרית ומוסף מנחה ונעילת שערים, ואלו הן שלשה פרקים:

תעניות, ומעמדות, ויום הכפורים.

אמר רב נחמן אמר רב אבהו: זו דברי רבי מאיר, אבל חכמים אומרים: שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים, מנחה ונעילה אין בהן נשיאת כפים. מאן 'חכמים'? - רבי יהודה היא, דתניא: 'שחרית ומוסף מנחה ונעילה - כולן יש בהן נשיאת כפים - דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים, מנחה ונעילה אין בהן נשיאת כפים; רבי יוסי אומר: נעילה יש בה נשיאת כפים, מנחה אין בה נשיאת כפים'. במאי קמיפלגי?

רבי מאיר סבר: כל יומא טעמא מאי לא פרשי כהני ידיהו במנחתא? משום שכרות (דכל יומא שכיחא ביה שכרות, שכבר טעד, וזימנין דמשכא סעודתיה ומשתכר, ופריש ידיה בהדי חמריה, וכהן שתוי יין אסור לישא את כפיו, שנאמר יין ושכר אל תשת בבואכם וגו' (ויקרא י"ט) ונשיאת כפים מעין עבודה, כדלקמן); האידנא (בתעניות ובמעמדות) ליכא שכרות (לא שכיחא שכרות, ובמעמדות נמי מְתַעֲנִין, כדלקמן (תענית כז, ב)). רבי יהודה סבר: שחרית ומוסף דכל יומא לא שכיח שכרות - לא גזרו בהו רבנן; מנחה ונעילה דכל יומא שכיחא שכרות - גזרו בהו רבנן (תענית אטו שאר ימים).

רבי יוסי סבר: מנחה דאיתה בכל יומא - גזרו בה רבנן; נעילה דליתה

בכל יומא (אלא ביום התענית) לא גזרו בה רבנן.

אמר רב יהודה אמר רב: הלכה כרבי מאיר;

ורבי יוחנן אמר: נהגו העם כרבי מאיר;

ורבא אמר: מנהג כרבי מאיר.

מאן דאמר 'הלכה כרבי מאיר' - דרשינן לה בפירקא (הלכה כרבי מאיר, דבעינן דליקום

כוותיה עלמא);

מאן דאמר 'מנהג' - מידרש לא דרשין, אורויי מורינן (כרבי מאיר - אי אתו לקמן, אבל בפירקא - לא דרשין, דלא פשיטא ליה כולי האי דתיהוי הלכה כרבי מאיר); ומאן דאמר 'נהגו' - אורויי לא מורינן, ואי עביד עביד ולא מהדרין ליה (משמע: הן נהגו מאלהן, אבל אינו עיקר, ומנהג משמע - תורת מנהג יש בדבר, ומנהג כשר הוא). ורב נחמן אמר: הלכה כרבי יוסי. והלכה כרבי יוסי (גמרא קא פטיק ומהדר סתמא, ומוקי לה הלכה כרבי יוסי, ואהכי קא פריך ואלא האידנא כו').

והאידנא מאי טעמא פרשי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא? כיון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי (שמאחרין עד שקיעת החמה, ומתפללין כל שעה, ואינן הולכין לבית הכנסת משש שעות ומחצה ולמעלה כמו שהיו עושין לאותן הימים) - כתפלת נעילה דמא. דכולי עלמא (דהשתא ליכא למיגזר משום מנחה דכל יומא, דמנחתא כי הא ליתא בכל יומא) מיהת שכור אסור בנשיאת כפים (דאפילו רבי מאיר לא קאמר אלא משום דהאידנא לאו שכרות הוא) - מנהגי מילי?

אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: למה נסמכה פרשת כהן מברך (כה תברכו את בני ישראל אמור להם (במדבר ו,כג)) לפרשת נזיר? - לומר: מה נזיר אסור ביין - אף כהן מברך אסור ביין.

מתקיף לה אבוה דרבי זירא, ואמרי לה אושעיא בר זבדא: אי מה נזיר אסור בחרצן אף כהן מברך אסור בחרצן? אמר רבי יצחק אמר קרא: (דברים י, ח) [בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה', לעמד לפני ה'] לשרתו ולברך בשמו [עד היום הזה] - מה משרת מותר בחרצן (משרת = עובד עבודה, דלא מיתסר אלא שתויי יין ממש, דכתיב יין ושכר אל תשת [ויקרא יט, ח], הא בחרצן - מותר) אף כהן מברך מותר בחרצן.

(תענית כז, א)

אי מה משרת בעל מום לא - אף כהן מברך בעל מום לא? הא איתקש לנזיר.

ומאי חזית דמקשת לקולא? אקיש לחומרא! אסמכתא נינהו, מדרבנן, ולקולא.

אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו את בני ישראל כו': מאי קאמר (דקא בעי מאי ניהו מעמדות, ומייתי קרא את קרבני לחמי לאשי וגו')? הכי קאמר: אלו הן מעמדות (דלקמן); ומה טעם תיקנו מעמדות? - לפי שנאמר (במדבר כח, ב) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי [ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו] - והיאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו?! התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות: על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים ושל לויים ושל ישראלים הגיע זמן משמר לעלות כהנים ולויים עוליין לירושלים.

תנו רבנן: 'עשרים וארבעה משמרות בארץ ישראל ושתים עשרה ביריחו; שתיים עשרה ביריחו (בתמיהה)? נפישן להו טובא?

אלא (אימא) שתיים עשרה מהן ביריחו (ברישא משמע לבד העשרים וארבעה שבעיירות ארץ ישראל - היו שנים עשר ביריחו, דהוו להו שלושים וששה, ושנים עשר מהן, משמע שמאותן העשרים וארבעה היו שנים עשר ביריחו).

הגיע זמן המשמר לעלות חצי המשמר היה עולה מארץ ישראל לירושלים וחצי המשמר היה עולה מיריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שכירושלים'. (הכי גרסינן): הגיע זמן המשמר, חצי המשמר עולה לירושלים וחצי המשמר עולה ליריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שכירושלים - כלומר: כיצד היו שנים עשר ביריחו? - כשהגיע זמן המשמר לעלות לירושלים בשבת, מתחלקים אנשי המשמר, חציין הולכין לירושלים לעבודה וחציין הולכין ליריחו הסמוכה לירושלים, ומתקנין שם מים ומזון לאחיהם, וכך עושין כל העשרים וארבעה משמרות - נמצא שנים עשר ביריחו; ולא נהירא לי).

אמר רב יהודה אמר שמואל: כהנים ולויים וישראלים מעכבין את הקרבן (אם אין מעמד מכולן בירושלים, כדנתן (לעיל תענית כו, א)): על כל משמר היה מעמד בירושלים, של כהנים ולויים וישראלים, כיון דכולהו בעלים בעינן דליהוי כמוהו על גבי עבודה).

במתניתא תנא רבי שמעון בן אלעזר: 'כהנים ולויים וכלי שיר מעכבין את הקרבן' (פלוגתא בשילהי מסכת סוכה ג, ב), ובערכין (יא, א) מפורשת). במאי קמיפלגי?

מר סבור: עיקר שירה כפה (וכלי לבסומי קלא בעלמא, וכיון דאיכא לויים - לא מעכב משום כלי שיר) ומר סבור: עיקר שירה בכלי (אבוב; וכן בפרק 'החליל' (סוכה ג, ב)).

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות: ארבעה מאלעזר (מבניו של אלעזר, שעשה מהן ארבעה משמרות, וגמרא גמר לה) וארבעה מאיתמר; בא שמואל והעמידן על שש עשרה; בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה, שנאמר (דברי הימים א כו, לא) בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו וימצא בהם גבורי החיל ביעזר גלעד.

מיתיבי: 'משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות: ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר; בא דוד ושמואל והעמידן על עשרים וארבעה שנאמר (דברי הימים א ט, כב) [כלם הברורים לשערים בספים מאתים ושנים עשר המה בחצריהם התיחשם] המה יסד דוד ושמואל הווא באמונתם! (ותיבתא דרב חמא, דאמר: שמואל העמידם על ששה עשר, ודוד העמידן על עשרים וארבעה, דהא שמעינן מינה דתרווייהו בהדי הדדי תקנינהו)!

הכי קאמר: מיסודו של דוד ושמואל הרמתי (שהעמידן על ששה עשר), העמידום על עשרים וארבע (בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה). (אית ספרים שכתוב בהן: מיסודו של שמואל דוד העמידום על עשרים וארבעה, כלומר: שניהם הועילו בדבר, ושמואל העמידם על ששה עשר, ודוד על עשרים וארבע.)
תניא אידך: 'משה תיקן להם לישראל שש עשרה משמרות: שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר, וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום והעמידום על עשרים וארבע, שנאמר (דברי הימים א כד, ד) וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר (כלומר: ראשי הגברים של בני אלעזר היו רבים מאיתמר, והאי וימצאו משמע דקודם לכן היו קבועים, ועכשיו הוסיפו עליהן) **ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר** (ויחלקום לששה עשר בית אב) **ולבני איתמר לבית אבותם שמונה; ואומר (דברי הימים א כד, ה) [ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחיהם בן אביתר וראשי האבות לכהנים וללויים] בית אב אחד אחוז** (שהיה מתחילה) **לאלעזר** (דהיינו שמונה בגורל דהיינו נמי שמונה, והווי להו ששה עשר) **ואחוז אחוז לאיתמר** (מה שהיה מתחילה אחוז לאיתמר אחוזים עתה כבתחילה, שלא הרבו עליהם שום בית אב) '.

מאי 'ואומר' (וכי תימא מעיקרא הווי ארבעה לאלעזר וארבעה לאיתמר)?
 וכי תימא 'כי היכי דנפיש בני אלעזר הכא נמי דנפיש בני איתמר' (ומיהו בני אלעזר נפיש טפי, דהא לאיתמר לא אוקמינהו אלא על שמונה, ודאלעזר על ששה עשר) - שמונה מעיקרא ארבעה הווי.

תא שמע: 'בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר' (אלמא כדקיימי קיימי, ושמע מינה דמשה תיקן להם ששה עשר, שמונה מזה ושמונה מזה), תיובתא דרב חמא בר גוריא (וקשיא לרב חמא דאמר ארבעה וארבעה, והא דכתב לעיל ובשנת הארבעים וגו' המה יסד - במה שהוסיפו עליהן עד עשרים וארבעה משמע, [אבל] משה תיקן להם ששה עשר משמרות) !?
 אמר לך רב חמא בר גוריא: תנאי היא (דהא איכא תנא דלעיל דקתני 'משה תיקן להן שמונה משמרות משניהן') ואנא (קאימנא כוותיה) דאמרי כי האי תנא דאמר שמונה.

תנו רבנן: 'ארבעה משמרות עלו מן הגולה (בבית שני, והשאר לא עלו, שהרבה מישראל נשתיירו, ולא רצו לעלות), ואלו הן: ידעיה [חרים] פשחור (ומבעיא לי דפשחור לא כתיב גבי עשרים וארבע משמרות (דברי הימים א' כד)!) ואימר; עמדו נביאים שביניהם

(תענית כז, ב)

וחלקום (לעשרים וארבעה) והעמידום על עשרים וארבעה (וכתבו כנוי של כל אחד ואחד בחלק), **כללום ונתנום בקלפי** (כתבו על עשרים וארבע חתיכות קלף ראשי משמרות שחלקו מאותן ארבעה); **בא (משמרה של) ידעיה** (בא אחד מהן) **ונטל חלקו וחלק חבריו** (חמש חתיכות קלף, דהווי להו) **שש** (ומי שהיה עולה בידו ראשון היה לשבת ראשונה שבסדר; שהיו עולין בידו זו אחר זו - כך היו עובדין בשבתותיהן זו אחר זו); **בא חרים ונטל חלקו וחלק חבריו - שש; וכן פשחור וכן אימר; וכן התנו נביאים שביניהם שאפילו יהויריב** (שהיה במקדש ראשון) **ראש משמרת** (ראשון למשמרות) **עולה** (מן הגולה) - **לא ידחה ידעיה ממקומו, אלא ידעיה עיקר ויהויריב טפל לו** (הואיל ומתחלה לא עלה יהויריב; אלא כל משמרות הנעשות מידעיה קודמות לעבודה ליהויריב, ויהויריב בא ועובד אחריהן במקום משמר אחר, וששה ידיעיה עושין אותן חמשה שלא להרבות במשמרות).

וישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית: מנהני מילי?

אמר רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי: אלמלא מעמדות (עיסקי קרבנות שישראל עושין - הן היו כלים בחטאן, ומשהן כלין) לא נתקיימו שמים וארץ (העומדים בזכותן) שנאמר (בראשית טו, ח) **ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה: אמר אברהם: 'רבונו של עולם! שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול** (שמאחר שהן כלין אין העולם מתקיים) **וכדור הפלגה** (והואיל שעל עיסקי קרבן העולם עומד, לכך קורין אנשי מעמד בעריהן במעשה בראשית) ' ? [הערה: אולי רש"י לא גרס "וכדור הפלגה"]
 אמר ליה: 'לאו'.

אמר לפניו: 'רבונו של עולם! הודיעני במה אירשנה!
 אמר ליה: (בראשית טו, ט) **קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת** [ואיל משלש ותר וגו'... [פסוק יח] **ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר: לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת**].
 אמר לפניו: 'רבונו של עולם! תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם?
 אמר לו: 'כבר תקנתי להם סדר קרבנות: בזמן שקוראין בהן לפני - מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני (מהיכא יליף לה להאי - גמגום [הערה: מדוע רש"י אינו מתייחס לדרש "ונשלמה פרים שפתינו"?]) ואני מוחל להם על כל עונותיהם.

תנו רבנן: 'אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם (תמידים שבכל יום) **שיתקבל ברצון, ואנשי מעמד** (אותן עשרים וארבעה שהיו בעריהן) **מתכנסין לבית הכנסת ויושבין ארבע תעניות: בשני בשבת בשלישי ברכיעי ובחמישי: בשני - על יודי הים** (דכתיב בשני (בראשית א, ה) **יהי רקיע בתוך המים וצריך להזכיר ולרצות על הדבר); בשלישי - על הולכי מדברות** (דכתיב (בראשית א, ט) **ותראה היבשה - תהי דאויא יבשה להולכיה, שלא יזוקו מפני חיות רעות); ברכיעי** (שבו נתלו המאורות, וכתיב ביה (בראשית א, יד) **יהי מאורות - מארת כתיב) - על אסכרא שלא תיפול על התינוקות; בחמישי** (דכתיב ביה (בראשית א, כ) **ישרצו המים שרץ נפש חיה) - על עוברות ומיניקות: עוברות שלא יפילו, מיניקות שיניקו את בניהם; ובערב שבת לא היו מתעניין מפני כבוד השבת; קל וחומר בשבת עצמה'.**
 באחד בשבת מאי טעמא לא?
 אמר רבי יוחנן: מפני הנוצרים (שעושים אותו יום טוב שלהם [ולא עובדים, ואנו לא עובדים ביום תענית, ולא רוצים ש'נראה שאנו כמוהם]).

[הערה: עד זמנו של רבי יוחנן עדיין רבים מהנוצרים עשו יום המנוחה שלהם בשבת, ובזמנו של רבי יוחנן החליטו הנוצרים להמיר את שבת ביום ראשון: לפי אנציקלופדיא יודאיקא בשנת 305 היה כנס נוצרים בספרד, ושם העלו את הדרישה להעביר את יום המנוחה משבת ליום ראשון. הדרישה לא נתקבלה על כל הכנסיה, והעלתה שוב בכנסיה בניקיה בשנת 325. משמע, שעד שנת 305 לפחות שמרו המוצרים את השבת כיום מנוחה.]

רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני שהוא שלישי ליצירה (דאדם נברא ביום ששי, ובכל יום שלישי הוי חלוש, כדכתיב (בראשית לד, כה) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים).

ריש לקיש אמר: מפני נשמה יתירה, דאמר ריש לקיש: נשמה יתירה (שמרחיבים דעתו לאכילה ושתיה) ניתנה בו באדם בערב שבת; במוצאי שבת נוטלין אותה ממנו (והוי חלש), שנאמר (שמות לא, יז) [בני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי ששת ימים עשה יהוה את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש] - כיון ששבת (שנח ושמר את השבת) - וי אבדה נפש ('וינפש' דורש בנוטריקון: ווי נפש).

ביום הראשון בראשית - ויהי רקיע:

תנא: 'בראשית בשנים' (כהן ולוי קורין ביום תענית בראשית), 'יהי רקיע באחד'.

בשלמא יהי רקיע באחד - תלתא פסוקי הוו (וסגיא בהו לחד גברא), אלא בראשית בשנים מאי טעמא? חמשה פסוקי הויין, ותניא: 'הקורא בתורה אל פחות משלשה פסוקים'?

רב אמר 'דולג' (הראשון קורא שלשה פסוקים, והשני מתחיל בפסוק שסיים בו הראשון, והשנים עמו - הרי שלשה; ומשום אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ליכא, משום דלא אפשר), ושמואל אמר 'פוסק' (מפסיק הפסוק לשנים: ראשון קורא שני פסוקים וחצי, ולוי משלים חצי אותו הפסוק שקרא הכהן עם שנים הנותרים).

ורב דאמר 'דולג' - מאי טעמא לא אמר 'פוסק'?

קסבר כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה;

ושמואל אמר 'פוסק' - ומי פסקינן? והאמר רבי חנינא קרא (שהיה בעל מקרא, ויודעה בגירסא ובקי בטעמיה): צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול, ולא התייר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (הרבה טרחתי וחזרתי עליו שיתיר לי לפסוק הפסוק לשנים לצורך תינוקות שלומדים לפני, שאינן יכולין לקרוא פסוק כולו)?

ושמואל - התם טעמא מאי? משום דלא אפשר? - הכא נמי לא אפשר!

ושמואל אמר 'פוסק' - מאי טעמא לא אמר 'דולג'?

גזירה משום הנכנסין וגזירה משום היוצאין (גבי ספר תורה; ובדילוג אי אפשר משום הנכנסין והיוצאין: אם שני דולג ומתחיל בפסוק שסיים בו הראשון - בני אדם הנכנסין שלא שמעו קריאת הראשון סבורין לומר שלא קרא הראשון אלא שני פסוקים, ונפיק מיניה חורבא! וכשהראשון קורא שלשה פסוקים ואינו משייר אלא שנים - איכא גזרת יוצאין: דסברי האי שני דסגיא ליה בשני פסוקים).

מיתיבי: 'פרשה של ששה פסוקים' (אשאר ימות השנה קאי) קורין אותה בשנים, ושל חמשה ביחיד, ואם הראשון קורא שלשה - השני קורא שנים מפרשה זו ואחד מפרשה אחרת; ויש אומרים שלשה (מפרשה אחרת), לפי שאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקין' -

למאן דאמר 'דולג' - לידלוג, ולמאן דאמר 'פוסק' - ליפסוק (כלומר: פרשה של חמשה פסוקין, אמאי קורא שני שלשה פסוקין בפרשה אחרת? לידלוג או ליפסוק)?

שאני התם -

(תענית כח, א)

דאית ליה רווחא (שיכול לקרות מפרשה אחרת, אבל הכא לית ליה רווחא, דהא לא מצי למיקרי אלא 'בראשית' 'יהי רקיע').

פרשה גדולה קורין אותה בשנים בשחרית ובמוסף ובמנחה קורין על פיהן כו':

איבעיא להו: היכי קאמר: 'בשחרית ובמוסף קורין אותה בספר, ובמנחה קורין אותה על פה כקורין את שמע' או דלמא הכי קתני: 'בשחרית קורין אותה בספר ובמוסף ובמנחה קורין אותה על פה כקורין את שמע'?

תא שמע, דתניא: 'בשחרית ובמוסף נכנסין לבית הכנסת וקורין כדרך שקורין כל השנה, ובמנחה יחיד קורא אותה על פה. אמר רבי יוסי: וכי יחיד יכול לקרות דברי תורה על פה בצבור? אלא כולן נכנסין וקורין אותה על פה כקורין את שמע'.

כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד [אין מעמד בשחרית; קרבן מוסף - אין בנעילה; קרבן עצים - אין במנחה - דברי רבי עקיבא. אמר לו בן עזאי: כך היה רבי יהושע שונה: קרבן מוסף - אין במנחה; קרבן עצים - אין בנעילה. חזר רבי עקיבא להיות שונה כבן עזאי]:

מה הפרש בין זה לזה (מאי שנא דקרבן עצים דחי מעמד דנעילה, ומעמד דמנחה לא דחי)? הללו (מנחה) דברי תורה (כדאמרין בברכות כו, ב): יצחק אבינו תיקן תפלת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (בראשית כד, גג)] והללו (ודנעילה) דברי סופרים. (וצריכין חיזוק' לא גרסינן הכא).

זמן עצי כהנים והעם כו':

תנו רבנן: 'למה הוצרכו לומר 'זמן עצי כהנים והעם'?

אמרו: כשעלו בני הגולה - לא מצאו עצים בלשכה, ועמדו אלו והתנדבו משלהם, וכך התנו נביאים שביניהן שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבין משלהן ('זמן' דקתני במתניתין - אהכי הוצרכו למנות: משום ההיא תקנה דעבוד להו הנן נביאים כי היכי

דלא לידחינהו מאתרייהו), **שנאמר** (נחמיה י, לה) **והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלויים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבותינו לעתים מזומנים שנה בשנה לבער על מזבח ה' אלהינו ככתוב בתורה**.

ועמהם כהנים ולויים וכל מי כו':
תנו רבנן: **'מה היו בני גונבי עלי' ו'בני קוצעי קציעות'?**
אמרו: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה ושלא יביאו בכורים לירושלים, והושיבו פרוזדאות (שומרים) על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט, שלא יעלו ישראל לרגל; מה עשו כשרין ויראי חטא שכאותו הדור? - הביאו סלי בכורים (אדם נכנס לתוך שדהו ורואה אשכול שביכר, תאנה שביכרה קושר עליה גמי ועושה אותה בכורים) **וחיפום בקציעות** (תאנים יבשים - כותשין אותן ועושים מהן עגולין), **ונטלום, ועלי** (בוכיא [מסורת הש"ס: בוכנא]) **על כתפיהן; וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות, אמרו להם: "להיכן אתם הולכין?" - אומרים להם: "לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו** (שהוא במקום אחר לפנינו בסמוך) **ובעלי שעל כתפיןנו!"** (וזה גונבי עלי' - על שם שמתגנבין מן הפרוזדאות על עסקי עלי'); **כיון שעברו מהן עיטרום בסלים והביאום לירושלים**.

תנא: הן הן (כעין מעשה זה עשו) **בני סלמאי הנתופתי**.
תנו רבנן: **'מה הן בני סלמאי הנתופתי'?**
אמרו: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו פרוזדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל; מה עשו יראי חטא שכאותו הדור? - הביאו גזיריהן ועשו סולמות והניחו על כתפיהם והלכו להם; **כיון שהגיעו אצלן - אמרו להם "להיכן אתם הולכין?" אמרו להם: "להביא גוזלות משוכך שלפנינו ובסולמות שעל כתפיןנו!"**; **כיון שעברו מהן - פירקום והביאום והעלום לירושלים; ועליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר** (משלי י, טז) **זכר צדיק לברכה, ועל ירבעם בן נבט וחקריו נאמר** [סוף הפסוק שם] **ושם רשעים ירקב**.

בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה:
תנא: "בני פחת מואב בן יהודה" הן הן 'בני דוד בן יהודה' (דוד מלך ישראל, ואהכי קרו ליה פחת מואב - שבא מרות המואביה) - דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: הן הן בני יואב בן צרויה (שבא מרות המואביה, כי צרויה אם יואב - אחות דוד היתה, שנאמר (דברי הימים א' ב) ואחיותיהם צרויה ואביגיל).

בעשרים באלול בני עדין בן יהודה וכו':
תנו רבנן: "בני עדין בן יהודה" הן הן 'בני דוד בן יהודה' (להכי קרי ליה בספר שמואל ב' כג, ח) עדינו העצני: שבשעה שעוסק בתורה - מעדן עצמו כתולעת, וכשיוצא למלחמה - מתקשה כעץ [מועד קטן מז, ב] - **דברי רבי יהודה; רבי יוסי אומר: הן הן בני יואב בן צרויה** (פלוגתא היא: חד אמר עדינו העצני זה דוד, וחד אמר זה יואב).

באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה כו':
מני מתניתין? לא רבי מאיר ולא רבי יהודה ולא רבי יוסי: אי רבי מאיר - ליתני 'שבו בני דוד בן יהודה שניה' (דהא קאמר רבי מאיר 'פחת מואב היינו דוד'); אי רבי יהודה - ליתני 'שבו בני דוד בן יהודה שניה' (ולרבי יהודה - בני עדין היינו דוד, ובמתניתין קתני בהדיא 'בני דוד' והדר קתני 'בני פחת מואב'! דלרבי מאיר ולרבי יהודה 'בני עדין' - היינו דוד) שבו שניה' מיבעי ליה); **אי רבי יוסי - ליתני 'שבו בני יואב בן צרויה שניה' (דאמר פחת מואב ועדין - היינו יואב) שבו שניה מיבעי ליה)?
לעולם רבי יוסי, ותרי תנאי אליבא דרבי יוסי (דמאן דאמר בני עדין בן יהודה היינו בני יואב - לא סבר לה דבני פחת מואב היינו יואב, ולהכי לא קתני שבו בני יואב שניה, ולא סבירא ליה נמי דהן הן בני דוד - דאם כן שבו בני דוד שניה מיבעי ליה למיתני, אלא משפחה אחרת הן, ומאן דאמר בני פחת מואב היינו בני יואב - לא סבירא ליה דבני עדין היינו יואב, אלא משפחה אחרת הן).**

באחד בטבת לא היה בו מעמד כו':
אמר ליה מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי:

(תענית כח, ב)
מאי שנא הלל דרחי ידיה (מעמד דשחרית) ומאי שנא מוסף דלא דחי ידיה (דקתני: יום שיש בו מוסף אין בו מנחה, ולא קתני אין בו מוסף, דלא דחי ידיה אלא דמנחה)?
אמר ליה רב אשי: השתא דלאו ידיה דחי - ידיה לא כל שכן!
אמר ליה: הכי קאמינא לך (הכי קא בעינא למימר): לא לידחי אלא ידיה (דמוסף)!
אמר ליה: איכא רבי יוסי דקאי כוותך, דתניא: 'רבי יוסי אומר: כל יום שיש בו מוסף - יש בו מעמד (הכי גרסינן: רבי יוסי אומר: כל יום שיש בו מוסף יש בו מעמד - ואתנא קמא פליג, דאמר: יום שיש בו מוסף אין בו נעילה, ואתא רבי יוסי למימר דיש בו מעמד אף על פי שיש בו מוסף).

מעמד דמאי? אילימא מעמד דשחרית - הא תנא קמא נמי הכי קאמר, אלא מעמד דמוסף ידיה נמי לא דחי, אלא דמנחה - קרבן עצים דחי! אלא לאו - דנעילה (דאמר רבי יוסי דיש בו מעמד, ואין מוסף דוחה אותו)! שמע מינה ידיה דחי דלאו ידיה לא דחי! - שמע מינה.

וליתני נמי 'באחד בניסן לא היה בו מעמד מפני שיש בו הלל וקרבן מוסף (דאית ביה הלל דראש חודש) **וקרבן עצים** (דבני ארח בן יהודה)!

אמר רבא: זאת אומרת הלילא דברישי ירחא - לאו דאורייתא (מדלא קתני נמי באחד בניסן - אלמא הלל דראש חדש לא דחי ליה למעמד, שמע מינה דלאו דאורייתא הוה, אלא מנהגא כדלקמן), דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוידא: שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את הלל, ואלו הן: שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב של עצרת; ובגולה (שעושין שני ימים טובים משום ספיקא) עשרים ואחד יום, ואלו הן: תשעת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ושני ימים הראשונים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת. רב איקלע לבבל, חזינהו דקא קרו הלילא ברישי ירחא; סבר לאפסוקינהו. כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי (כגון אנן, דמדלגין 'לא לנו ה' לא לנו' ונתחיל מן 'ה' זכרנו יברך'), אמר: שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם (אבל הלל דחנוכה, כגון באחד בטבת - ודאי דחי, דכיון דנביאים תיקוניהו אומרם אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא עליהן, כשנגאלין יהו אומרינן אותו על גאולתן - כדאורייתא דמי).

תנא: יחיד לא יתחיל (אינו צריך להתחיל בראש חדש) ואם התחיל גומר (כלומר: אפילו יחיד גומר בהן את ההלל, שכל אחד ואחד חייב לגמור בו את ההלל). (במסכת ערכין מפורש מאי שנא דגומר כל ימי החג, ובפסח לא גומר אלא יום ראשון? - משום דחג הסוכות חלוק בקרבנותיו, וכל אחד ואחד כחג בפני עצמו דמי.)

חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז כו':
'נשתכרו הלוחות' - מנלן?

דתניא: 'בששה לחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל; רבי יוסי: אומר בשבעה כו' (וטעמייהו מקרא, במסכת שבת בפרק 'רבי עקיבא'); מאן דאמר 'בששה ניתנו' - בששה ניתנו, ובשבעה עלה משה (לקבל הלוחות); מאן דאמר בשבעה - בשבעה ניתנו, ובשבעה עלה משה (כלומר: ודאי ליכא מאן דפליג עלה דמתניתין, דקתני דבשבעה עשר בתמוז נשתכרו הלוחות - מכלל דכולהו סבירא להו דבשבעה עלה, ולא מקרא נפקא לן דבשבעה עלה, דהאי דכתיב [שמות כד, טז] 'וישכון כבוד ה' על הר סיני' ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי - איכא מאן דדריש ליה במסכת יומא כי אחר מתן תורה הוה: משבעה בסיון עד שבעה עשר בתמוז איכא ארבעים יום: עשרים וארבעה דסיון שהוא מלא, וששה עשר דתמוז - הרי ארבעים יום שעמד משה בהר), דכתיב (שמות כד, טז) 'וישכון כבוד ה' על הר סיני' ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי [מתוך הענן], וכתיב (שמות כד, יח) 'ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה' - עשרים וארבעה דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו ארבעין; בשיבסר בתמוז נחית, אתא, ותברינהו ללוחות, וכתיב (שמות לב, יט) 'ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל וישלך מידו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר'.

'בטל התמיד' - גמרא (כך קיבלנו מאבותינו);

'הובקעה העיר' - בי"ז הוה? והכתיב (ירמיהו נב, ו) 'בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר [ולא היה לחם לעם הארץ], וכתיב בתריה (ירמיהו נב, ז) 'ותבקע העיר [וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילכו דרך הערבה]? אמר רבא: לא קשיא: כאן בראשונה כאן בשניה, דתניא: 'בראשונה הובקעה העיר כתשעה בתמוז, בשניה בשבעה עשר כו'.

'שרף אפוסטמוס את התורה' - גמרא.

'העמיד צלם בהיכל' - מנלן?

דכתיב (דניאל יב, א) 'ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם [ימים אלף מאתים ותשעים] (דבעת שהוסר ונתבטל התמיד - באותו היום נתן שקוץ שומם, דהיינו הועמד צלם בהיכל). וחד [צלם יחיד] הוה? והכתיב (דניאל ט, כז) 'והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף שקוצים משומם [ועד כלה ונחרצה תתן על שמם] (והא כתיב על כנף שקוצים - כלומר: הא כתיב קרא אחרינא, דכתיב ביה שקוצים, דמשמע תרי)! אמר רבא: תרי הוו (שהעמידן מנשה בהיכל), ונפל חד על חבריה ותבריה ליה לידיה (וקטעיה לידיה - והנקטע לא קא חשיב, והיינו דכתיב 'שקוץ' - אחד), ואשתכח דהוה כתיב (על ההוא צלם הכי):

(תענית כט, א)

אנת צבית לחרובי ביתא - ידך אשלימת ליה (הצלם אומר לחבירו: אתה רצית להחרוב ביתו של מקום, שהטית ישראל אחריך - ואני עשיתי בך נקמה ושילמתי לך ידי; לשון אחר: אנת צבית לאחרובי ביתא וידך אושלית לי, לשון שאילת [כלים], כלומר: ועלה בידך).

'בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ' - מנלן?

דכתיב (שמות מ, יז) 'ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן, ואמר מר: שנה ראשונה עשה משה את המשכן, שניה הקים משה את המשכן ושלח מרגלים, וכתב (במדבר יא, א) 'ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדות, וכתב (במדבר יג, א) 'ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים [וארון ברית ה' נסע לפנייהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה]; אמר רבי חמא בר חנינא: אותו היום סרו מאחרי ה' ('[ויסעו] מהר' [במדבר יג, א], לשון מקור, עכשיו; כשתטול תשעה עשר ימים מחדש אייר קודם עליית הענן - פשו להו עשרה; והנהו עשרה היו בין דרך שלשת ימים ושבעה דהסגרת מרים, וחדש של עשרים ותשעה ימים שאכלו בשר - הוה שלשים ותשעה, והשתא אשתכח דמשה שלח מרגלים בעשרים ותשעה דסיון) וכתב (במדבר יא, ד) 'והאספסוף אשר בקרבו התאוות ושובו ויבכו גם בני ישראל [ויאמרו מי יאכלנו בשר] וכתב (במדבר יא, ב) 'עד חדש ימים [עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפני לאמר למה זה יצאנו ממצרים] דהו להו עשרין ותרתין בסיון, וכתב (במדבר יב, ט) 'ותסגר מרים [מחוץ למחנה] שבעת ימים [והעם לא נסע עד האסף מרים] - דהו להו עשרין

ותשעה בסיון, וכתוב (במדבר יג, ב) **שלח לך אנשים** [ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם]; ותניא: **'בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים'**, וכתוב (במדבר יג, כה) **וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום** - הני ארבעים יום נכי חד הו (שנים מסין, ועשרים ותשעה מתמוז - הוה שלשים ואחד, ושמונה מאב - הוה שלשים ותשעה) ! ? אמר אביי: תמוז דההיא שתא מלויי מליוה, דכתיב (איכה א, ט) **[סלה כל אבירי ד' בקרבי] קרא עלי מועד לשבור בחורי** [גת דרך ד' לבתולת בת יהודה], וכתוב (במדבר יד, א) **ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא** - אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותה לילה - ליל תשעה באב היה; אמר להם הקב"ה: אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני קובע לכם בכיה לדורות!

'חרב הבית בראשונה' - דכתיב (מלכים ב כה, ח) **ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם** (ט) **וישרוף את בית ה'** [ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש], וכתוב (ירמיהו נב, יב) **ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם** [פסוק יג: וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש], ותניא: **'אי אפשר לומר 'בשבעה' שהרי כבר נאמר 'בעשור' ואי אפשר לומר 'בעשור' שהרי כבר נאמר 'בשבעה', הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו שנאמר** (ירמיהו ד, י) **[קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים] אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב; והיינו דאמר רבי יוחנן: אלמלי הייתי באותו הדור - לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן?**
אתחלתא דפורענותא עדיפא.

'ובשניה' - מנלן?
דתניא: **'מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב** (היינו תשעה באב, דרגילין להיות בו רעות); אמרו: **כשחורב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה, ומוצאי שבת** (יום ראשון) **היה, ומוצאי שביעית** (שמינית) **היתה, ומשמרתה של יהודייה היתה, והלויים היו אומרים שירה ועומדין על דוכנם** (דוכן = מקום עשוי כעין איצטבא, ועליו לויים עומדין לשורר); **ומה שירה היו אומרים** (תהלים צד, כג) **וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם** [יצמיתם ה' אלהינו] (במזמור 'אל נקמות ה', והוא שיר של יום רביעי; והאי דאמרי ליה ביום ראשון - אילייא בעלמא הוה דנפל בפומייהו, כדאמרינן בערכין (יב, א); פירוש 'אילייא' - קינה, שכן תרגום יונתן בן עוזיאל שא קינה (יחזקאל כה, יב) - טול אילייא, וכמו אלי כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה (יואל א, ח) שפירוש: קונני ובכי) ולא הספיקו לומר 'יצמיתם ה' אלהינו' עד שבאו נכרים וכבשום.

וכן **'בשניה נלכדה ביתר'** - גמרא.

'נחרשה העיר' (כדכתיב (מיכה ג, יב) **ציון שדה תחרש, שנחרשה כולה ונעשית כשדה חרושה**) - תניא: **'כשחורב טורנוסורופוס הרשע את ההיכל נגזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה בא אותו הגמון ועמד בבית המדרש ואמר: 'בעל החוטם** (בעל קומה וצורה, לשון אחר: גדול הדור [הערה: אולי צ"ל: בעל החוטם]) **מתבקש (ליהרג)! בעל החוטם מתבקש! (ברמז אמר ליה, שלא יכירו בו אנשי המלך)**
שמע רבן גמליאל, אזל, טשא מינייהו (נחבא, כמו 'טשו במערתא' (שבת לג, ב)); **אזל לגביה (האדון אצל רבן גמליאל) בצנעא, אמר ליה: אי מצילנא לך - מייתית לי לעלמא דאתי?**
אמר ליה: הן.
אמר ליה: אשתבע לי!
אשתבע ליה.
סליק לאיגרא נפיל ומית.
וגמירי דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו (מן היועצין, וכסבורין שאירע להן על שהרעו לגזור) **מבטלי לגזרתייהו.**
יצתה בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא.

תנו רבנן: **'משחורב הבית בראשונה - נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל, ואמרו לפניו: "רבנונו של עולם! הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים - יהיו מפתחות מסורות לך!"**
וזרקום כלפי מעלה, ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם, והם קפצו ונפלו לתוך האור, ועליהן קונן ישעיהו הנביא: (ישעיהו כב, א) **משא גיא חזיון** (ירושלם, שהכל מסתכלין שם) **מה לך איפוא כי עלית כולך לגגות** (ב) **תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה! אף בהקב"ה נאמר** (ישעיהו כב, ה) **[כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לד' ה' צבאות בגי חזיון] מקרקר** (לשון יללה) **קיד ושווע** (מקונן חזעק, לשון הנה קול שועת בת עמי (ירמיהו ת, יט); 'קיר' - כמו 'קירי' דבשחיתת חולין (קלט, ב)) **אל ההר** (בשביל הר ציון ששמש).

משנכנס אב ממעטין בשמחה כו':
אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה - כך משנכנס אדר מרבין בשמחה (ימי נסים היו לישראל: פורים ופסח).

(תענית כט, ב)

אמר רב פפא: הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי (בערכאות שלהן) - לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה.

(אידי דאיירי רב יהודה לעיל, נקיט ואזיל) (ירמיהו כט, יא) [כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה] לתת לכם אחרית ותקוה; אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: אלו דקלים (להתפרנס מהן, שיש מהן בבבל הרבה, כדאמרינן בפרק קמא (תענית ט, ב): עולא איקלע לבבל חזא מלא צנא דתמרי כו') וכלי פשתן (ללבוש).
(בראשית כ, כז) [ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו] ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'; אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כריח שדה של תפוחים.

שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס:
אמר רב נחמן: לא שנו (במתניתין שכל השבוע אסור לכבס) אלא לכבס וללבוש, אבל לכבס ולהניח - מותר;
ורב ששת אמר: אפילו לכבס ולהניח אסור (כדי שילבוש לאחר זמן לאחר תשעה באב - אסור, דנראה כמטיח דעתו, שעוסק בכיבוס בגדים).

אמר רב ששת: תדע (דאפילו לכבס ולהניח אסור): דבטלי קצרי דבי רב (קצרי - כך שמם בלשון ישמעאל, והם כובסין; שמעתי אומרים על שם שמקצרי בגדי צמד כשדורסין אותן ברגליהן במים שקורין פורלוי"ר [כובסין]), והיינו דמתרגמינן עין רוגל (שמואל ב' י"ח) - עינא דקצרא).

מתיב רב המנונא: 'בחמישי מותרים מפני כבוד השבת' - למאי? אילימא לכבס וללבוש (מיד בחמישי) - מאי כבוד שבת איכא? אלא (לאו לכבס) להניח (עד השבת), ובחמישי הוא דשרי, אבל השבת כולה אסור!
לעולם 'לכבס וללבוש' (מיד בחמישי) - וכשאיין לו אלא חלוק אחד (דאיין לו להחליף, ומאי 'מפני כבוד השבת'? - דאי לא מכבס השתא בחמישי - תו לא מצי לכבס ליה), דאמר רב אסי אמר רבי יוחנן: מי שאין לו אלא חלוק אחד - מותר לכבסו בחולו של מועד (שאיין לו אלא חלוק אחד, דלא סגיא דלא מכבס מפני הכנימה, ואפילו כיבס לפני המועד - מותר לכבסה במועד).
איתמר נמי: אמר רבי בנימין אמר רבי אלעזר: לא שנו אלא לכבס וללבוש, אבל להניח מותר.

מיתיבי: 'אסור לכבס לפני תשעה באב אפילו להניח לאחר תשעה באב;
וגיהוץ שלנו (אינו יפה אלא) ככיבוס שלהן (ואסור לגהץ לפני תשעה באב אפילו להניח לאחר תשעה באב, אבל כיבוס שלנו - מותר); וכלי פשתן אין בהם (ליאסר) משום גיהוץ (אלא בכלי מילת: לושקיי' בלענ [לגהץ (במגהץ)])' ?!
תויבטא.

שלח רב יצחק בר גיורי משמיה דרבי יוחנן: אף על פי שאמרו 'כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ' - אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה.

אמר רב: לא שנו (שאסור ללובשו בשבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה) אלא לפניו (בימים שלפני תשעה באב, שאם חל ביום רביעי - אסור ללובשו ראשון ושני ושלישי), אבל לאחריו (חמישי וששי ושביעי מותר; ושמואל אמר: אפילו לאחריו נמי אסור).

מיתיבי: 'שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. כיצד? חל להיות באחד בשבת - מותר לכבס כל השבת כולה' (דהיינו לאחריו); בשני בשלישי ברביעי ובחמישי - לפניו אסור לאחריו מותר; חל להיות בערב שבת - מותר לכבס בחמישי מפני כבוד השבת, ואם לא כבס בחמישי בשבת - מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה'!

לייט עלה אביי ואיתימא רב אחא בר יעקב אהא (-) המכבס בתשעה באב, אפילו מן

המנחה ולמעלה, ואדקאי בברייתא מפסיק לה למילתא, וקאמר: לייט עלה אביי כו'.

'חל להיות בשני ובחמישי' (סיפא דההיא ברייתא גופה היא) קורין שלשה ומפטייר אחד (מאותן שלשה - אחרון מפטייר, מתוך שאין מוסיפין בחול יותר משלשה אנשים ולא בראש חדש על ארבעה, שאין לנו להוסיף אלא בשבת וביום טוב, כדמפרש במגילה (כ"א, א), ולפיכך קורין שלשה: דזמן ספר תורה הוא, ובלאו הכי הווי קרו שלשה, שהוא מתקנת עזרא לקרות בשני ובחמישי כהן ולוי וישראל); בשלישי וברביעי קורא אחד ומפטייר אחד (אחד קורא והוא עצמו המפטייר); דבי יוסי אומר: לעולם קורין שלשה ומפטייר אחד'! (קתני מיהת 'לאחריו מותר' -) תויבטא דשמואל!

אמר לך שמואל: תנאי היא, דתניא: 'תשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת' (אינו מפסיק סעודתו, ואינו ממעט בתבשילין, אלא) אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו (דפרלוגתא היא במסכת גיטין בפרק 'מי שאחזו' (ט"ב), דאיכא למאן דאמר: מלך והדיוט ומלך, ואיכא למאן דאמר: מלך והדיוט, כלומר: כשנטרד - שוב לא חזר למלכותו, לפיכך הוצרך לומר 'בשעתו' - בשעת מלכו ותקפו, שהיה אוכל הוא ושריו ששים כור סולת כו'); ואסור לספר ולכבס מראש חודש ועד התענית (אלמא דסבירא ליה לרבי מאיר לפניו אסור לאחריו מותר ורבי יהודה ורבן (גמליאל) [מסורת הש"ס: שמעון בן גמליאל] סבירא להו דאפילו לאחריו נמי אסור) - דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: כל החדש כולו אסור. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו אסור אלא אותה שבת בלבד; ותניא אידך: 'ונוהג אבל מראש חדש ועד התענית - דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: כל החדש כולו אסור; רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו אסור אלא אותה שבת בלבד'.
אמר רבי יוחנן: ושלשתן מקרא אחד דרשו, דכתיב (הושע ב', ג) והשבתי כל משושה חֲגָה חֲדָשָׁה וְשִׁבְתָּהּ [וכל מועדה]: מאן דאמר 'מראש חודש ועד התענית' -

(תענית ל, א)

מ' חגה' (כלומר, יליף טעמא מן חגה דהיינו ראש חדש שנקרא חג, כדאמרין לעיל (תענית כט, א) 'קרא עלי מועד'; ומאן דאמר 'כל החדש כולו אסור' - מ' חגה'; ומאן דאמר 'כל השבת כולה אסור' - מ' שבתה'.

אמר רבא: הלכה כרבי שמעון בן גמליאל (דאין איסור נוהג אלא באותה שבת); ואמר רבא: הלכה כרבי מאיר (דלפניו אסור ולאחריו מותר) - ותרוייהו לקולא (כדמפרש ואזיל, דבלפניו מוקי הלכה כרבי מאיר - דלפניו ולאחריו, ובאותה שבת - אבל קודם אותה שבת אפילו לפניו מותר), וצריכא: דאי אשמועינן 'הלכה כרבי מאיר' - הוה אמינא אפילו מראש חודש, קא משמע לן 'הלכה כרבי שמעון בן גמליאל'; ואי אשמועינן 'הלכה כרבי שמעון בן גמליאל' - הוה אמינא אפילו לאחריו, קא משמע לן 'הלכה כרבי מאיר'.

ערב תשעה באב לא יאכל אדם ב' תבשילין כו':

אמר רב יהודה: לא שנו אלא משש שעות ולמעלה, אבל משש שעות ולמטה (כלפי השחר) - מותר.

ואמר רב יהודה: לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה (דשוב אינו אוכל עוד מאותה סעודה ואילך), אבל בסעודה שאינו מפסיק בה - מותר.

ותרוייהו לקולא, וצריכא: דאי אשמועינן 'בסעודה המפסיק בה' - הוה אמינא אפילו משש שעות ולמטה, קא משמע לן משש שעות ולמעלה; ואי אשמועינן 'משש שעות ולמעלה' - הוה אמינא אפילו בסעודה שאינו מפסיק בה - קא משמע לן בסעודה המפסיק בה.

תניא כלישנא קמא, תניא כלישנא בתרא:

תניא כלישנא בתרא:

'הסועד ערב תשעה באב: אם עתיד לסעוד סעודה אחרת - מותר לאכול בשר ולשתות יין, ואם לאו אסור לאכול בשר ולשתות יין'.

תניא כלישנא קמא: 'ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין; לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון בן גמליאל אומר: יִשְׁנָה'.

אמר רבי יהודה: כיצד משנה? (הכי גרסינן - כיצד ישנה? - אמר רבי יהודה): אם היה רגיל

לאכול שני תבשילין - יאכל מין אחד, ואם היה רגיל לסעוד בעשרה בני

אדם (שהיו סועדין עמו לכבודו) - סועד בחמשה; היה רגיל לשתות עשרה כוסות - שותה חמשה כוסות; כמה דברים אמורים? משש שעות ולמעלה, אבל משש שעות ולמטה מותר.

תניא אידך: 'ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין: לא יאכל בשר

ולא ישתה יין - דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: יִשְׁנָה (אשני תבשילין קיימי):

וממעט בכשר וביין. כיצד ממעט? אם היה רגיל לאכול ליטוא בשר - יאכל

חצי ליטוא, היה רגיל לשתות לוג יין - ישתה חצי לוג יין, ואם אינו

רגיל כל עיקר אסור. רשב"ג אומר: אם היה רגיל לאכול צנון או מליח

(מליח - דג או בשר מליח, דאין בו טעם כל כך אחר ששהה שלשה ימים במלח, כדלקמן: כשלמים והנותר מבשר זבח השלמים וגו', טפי לא אשכחן דמקרי בשר) אחר סעודתו - הרשות בידו'.

תניא אידך: 'כל שהוא משום תשעה באב (כגון סעודה המפסיק בה) אסור לאכול בשר

ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ; כל שאינו משום תשעה באב (כגון סעודה המפסיק

בה בתענית צבור, אי נמי סעודה שאינו מפסיק בה) מותר לאכול בשר ולשתות יין ואסור

לרחוץ. רבי ישמעאל כרבי יוסי אומר משום אביו: כל שעה שמותר לאכול

[בשר] מותר לרחוץ' (הכי גרסינן: רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו: כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ - ולא גרסינן 'בשר', כלומר, אפילו בשעת סעודה המפסיק מותר לרחוץ, הואיל ומותר לאכול).

תנו רבנן: 'כל מצות הנוהגות באכל נוהגות בתשעה באב: אסור באכילה

ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (הני אין נוהגין באבל, דקא חשיב נמי

איסורים שנוהגין בו לבד מהני דנהיגי באבל: רחיצה סיכה ונעילה כו'), ואסור לקרות בתורה בנביאים

ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות (- דכתיב בהו משמחי

לב), אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות (דכיון דלא ידע - אית ליה צערא) ושונה

במקום שאינו רגיל לשנות, וקורא בקינות באיוב ובדברים הועים

שבירמיה, ותינוקות של בית רבן בטלין משום שנאמר (תהלים יט, ט) פקודי ה' ישרים

משמחי לב [מצות ה' ברה מאירת עינים]; רבי יהודה אומר: אף אינו קורא במקום שאינו

רגיל לקרות, ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות, אבל קורא הוא

באיוב ובקינות ובדברים הועים שבירמיה; ותינוקות של בית רבן בטלים

כו, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב'.

לא יאכל בשר ולא ישתה יין:

תנא: 'אבל אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגתו'.

'בשר מליח' - עד כמה (הוי בשר גמור, דלא הוי בשר מליח)?

אמר רב חיינא בר כהנא משמיה דשמואל: כל זמן שהוא כשלמים (שלא שהה במלחו

אלא שני ימים וליילה אחד, כזמן אכילת שלמים; ולהכי נקט כשלמים: דבזמן אכילת שלמים אשכחן דאקרי 'בשר', דכתיב

(ויקרא ז, יח) והנותר מבשר זבח השלמים [ביום השלישי לא ירצה], טפי לא אשכחן דמקרי 'בשר': שהטעם נפסל אחרי שנים

ושלשה ימים).

ו' יין מגתו' (חדש ומתוק, ואינו טוב כיון ישן, ומשלשל ומזיק) - עד כמה?

כל זמן שהוא תוסס (רותח).

תנא: 'יין תוסס אין בו משום גילוי' (שאינן נחש שותהו, כי יברח מרתיחתו); וכמה תסיסתו? - שלשה ימים.

אמר רב יהודה אמר רב: כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי: ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב

(תענית ל, ב)

בין תנור לכיריים (מקום מנוול שבבית) ואוכל, ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו.

תנן התם [פסחים פ"ד מ"ה]: 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב - עושין, מקום שנהגו שלא לעשות - אין עושין; ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לעולם יעשה כל אדם עצמו כתלמיד חכם.' תניא נמי הכי: 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם כדי שיתענה.'

תניא אידך: 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל האוכל ושותה בתשעה באב כאילו אוכל ושותה כיום הכפורים; רבי עקיבא אומר: כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה (מאותה מלאכה) לעולם; וחכמים אומרים: כל העושה מלאכה בתשעה באב ואינו מתאכל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה, שנאמר (ישעיהו ס"ו) שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה; מכאן אמרו כל המתאכל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאכל על ירושלים אינו רואה בשמחתה.'

תניא נמי הכי: 'כל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב' (כלומר: בסעודה המפסיק בה) - עליו הכתוב אומר (יחזקאל לב, כז) [ולא ישכבו את גבורים נפלים מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם ויתנו את חרבונם תחת ראשיהם] ותהי עונותם על עצמותם [כי חתית גבורים בארץ חיים].

רבי יהודה מחייב בכפיית המטה, ולא הודו לו חכמים:

תניא: 'אמרו לו לרבי יהודה: לדבריך עוברות ומניקות' (שאינן יכולות לישן על גבי קרקע) - מה תהא עליהן?

אמר להם: אף אני לא אמרתי אלא ביכול (שאפשר לו).

תניא [נמי הכי]: 'מודה רבי יהודה לחכמים בשאינו יכול, ומודים חכמים לרבי יהודה ביכול.'

מאי בינייהו (כיון דזה מודה לו ביכול, וזה מודה לו בשאינו יכול)?

איכא בינייהו שאר מטרות (שבבית, שאינן שוכב בהן; רבי יהודה דמחייב במתניתין בכפיית המטה - קמחייב נמי ביכול בשאר מטרות, ורבנן סברי: מטתו כופה ולא שאר מטרות), כדתניא (גבי אָבֵל): 'כשאמרו לכפות המטה - לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל המטרות כולן הוא כופה'. אמר רבא: הלכתא כתנא דידן, ולא הודו לו חכמים כל עיקר.

אמר רבי שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיו"כ:

בשלמא יום הכפורים - משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות האחרונות (שבשבעה עשר בתמוז ירד משה מן ההר תחלה ושיבר את הלוחות, ובשמונה עשר טחן את העגל, ודן את הפושעים, ועלה למרום; נשתהה שם שמונים יום; ארבעים יום עמד בתפלה, דכתיב (דברים ט"ח) ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה, וארבעים יום עמד כבדאשונה; חשוב משבעה עשר בתמוז עד יום הכפורים - והווי להו שמונים יום: שנים עשרה שנשתיירו מתמוז דהוא חסר, ושלישים דאב, ותשעה ועשרים דאלול - הרי אחד ושבעים, ותשעה דתשרי - הרי שמונים יום, וליל צום השליש כנגד לילו של שבעה עשר (ס"א שמונה עשר) תמוז דלא הוה בחושבניה, דהא נפק ליה כבר בשעה שעלה - השתא הוי להו שמונים שלמין, לילה ויום, ובוקר יום כפור ירד, שהוא עשרה בתשרי, ואותו היום נקבע ליום כפור - להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי; כך שמעתי), אלא ט"ו באב מאי היא?

1. אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה (דרחמנא אמר וכל בת יורשת נחלה [ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו] (במדבר לו, ח) וכתיב (שם פסוק ט) ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו בני ישראל ועמדו והתירו דבר זה בחמשה עשר באב). מאי דרוש?

(במדבר לו, ט) זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד [לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים] דבר זה לא יהא נזהג אלא בדור זה ('זה' - מיעוט הוא, כלומר: לא יהיה דבר זה נוהג אלא בדור זה, בדור של בנות צלפחד).

2. אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל (לישא נשים, לפי שנשבעו ישראל מלהינשא להם) שנאמר (שופטים כא, א) ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה.

מאי דרוש?

אמר רב: 'ממנו' - ולא מבנינו ('ממנו' - מיעוט הוא, דכתיב איש ממנו לא יתן בתו לבנימין - לא גזרו אלא מהם (ממנו), אבל מבניהם לא גזרו).

3. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר (דתניא: כל ארבעים שנה שהיו במדבר בכל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר: צאו לחפור, והיה כל אחד ואחד יוצא וחופר לו קבר, וישן בו, שמא ימות קודם שיחפור; ולמחר הכרוז יוצא וקורא: יבדלו חיים מן המתים, וכל שהיה בו נפש חיים - היה עומד ויוצא, וכל שנה היו עושין כן, ובשנת ארבעים שנה עשו, ולמחר עמדו כולן חיים; וכיון שראו כך - תמיהו ואמרו: שמא טעינו בחשבון החדש? - חזרו ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל חמשה עשר, וכיון שראו שנתמלאה הלבנה בחמשה עשר, ולא מת אחד מהם - ידעו שחשבון חדש מכוון, וכבר ארבעים שנה של גזרה נשלמו, קבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב'), דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר - לא היה דבור עם משה (ביחוד וחובה), שנאמר (דברים ב, טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות [מקרב העם] (י) וידבר ה' אלי [לאמר: (יח) אתה עבר היום את

גבול מואב את ערן - אלי היה הדבור (אלי נתייחד הדיבור; לפיכך יום טוב הוא). (ואף על גב דמקמי הכי כתיבי קראי בהו 'ידבר' - איכא דאמרי: לא היה פה אל פה, אלא בחזיון לילה, גמגום.)
4. עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר

(תענית לא, א)
לאיזה שירצו יעלו (הושע בן אלה - רשע היה, דכתיב (מלכים ב' יז, ב) ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, והיינו דקאמר 'רק' - שבטל את הפרוסדאות, ואמר: לאיזה שירצו יעלו).
5. רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה (בפרק 'הניזקין' (גיטין נא, א)). ואמר רב מתנה: אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו כיבנה 'הטוב והמטיב': הטוב - שלא הסריחו, והמטיב - שנתנו לקבורה.
6. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה (לפי שהן לחין, ומאותו הזמן אין כח בחמה לייבשן, וחיישינן מפני התולעת, לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה, כדאמרינן (מדות פרק ב' משנה ה')), דתניא: 'דבי אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין'.
אמר רב מנשיא: וקרו ליה 'יום תבר מגל' (שבירת הגרן: שפסק החוטב מלחטוב עצים); מכאן ואילך (מחמשה עשר באב ואילך) דמוסיף (דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה) - יוסיף (יוסיף חיים על חייו), ודלא מוסיף (לעסוק בתורה בלילות) - יסיף 'יאסף'.
אמר רב יוסף: תקבריה אימיה (כלומר: ימות בלא עתו).

שבהן בנות ירושלים כו':
תנו רבנן: 'בת מלך (אף על פי שהיה לה) שואלת מבת כהן גדול (שהוא קרוב וסמוך למלכות); בת כהן גדול מבת סגן (כהן חשוב, ממנה תחת כהן גדול להיות תחתיו ביום הכפורים, אם יארע פסול בכהן גדול ביום הכפורים - ישמש זה הסגן תחתיו); ובת סגן מבת משוח מלחמה (הוא הכהן המכריז במלחמה מי האיש הירא ורך הלבב... (דברים כח, ח)); ובת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט; וכל ישראל שואלין זה מזה, כדי שלא יתבייש את מי שאין לו (שלא לבייש את השואלת מתוך שאין לה).

כל הכלים טעונין טבילה (כולן, שלא לבייש את שצריכה טבילה):
אמר רבי אלעזר: אפילו מקופלין ומונחין בקופסא (אישקוריי"ן [ארון, קופסה]).

בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים:
תנא: 'מי שאין לו אשה נפנה לשם'.

מיוחסות שבהן היו אומרות בחור וכו':
תנו רבנן: 'יפיפיות שבהן מה היו אומרות: תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי; מיוחסות שבהן מה היו אומרות: תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים (אם בניך יהיו מיוחסין הכל קופצין עליהם, בין זכרים בין נקבות); מכוערות שבהן מה היו אומרות? - קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (שאחרי הנישואין תתנו לנו תכשיטין, ומילתא בעלמא הוא דאמרי, כלומר: ובלבד שתתנו לנו מלבושים נאים).'
אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול (סביב, לשון מחול הכרם (כלאים, פרק רביעי משנה א')) לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר (ישעיהו כה, ט) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו.

הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית